

Muziek

Europa Galante . Fabio Biondi

Sammartini, Locatelli, Vivaldi, Nardini

vrijdag 17 november 2000

Oude Muziek . Seizoen 2000-2001

Europa Galante . Fabio Biondi
Sammartini, Locatelli, Vivaldi, Nardini
vrijdag 17 november 2000

La Venexiana
d'India, Monteverdi
vrijdag 19 januari 2001

Koor en Orkest Collegium Vocale . Philippe Herreweghe
Monteverdi
zaterdag 10 februari 2001

Concerto Italiano . Rinaldo Alessandrini
Vivaldi, Pergolesi
vrijdag 30 maart 2001

Europa Galante

Fabio Biondi viool, muzikale leiding . Isabella Longo, Lorenzo Colitto viool 1
Enrico Casazza, Carla Marotta, Luca Giardini viool 2 . Ernesto Braucher,
Robert Brown altviool . Maurizio Naddeo, Antonio Fantinuoli cello
Sergio Ciomei klavecimbel . Patxi Montero contrabas

Giovanni Battista Sammartini

Sinfonia in G, JC26 9'
• Allegro, Tempo di minuetto
• Grave
• Presto

Pietro Antonio Locatelli

Sinfonia Funèbre in f 10'
• Lamento, alla breve ma moderato
• Grave, non presto,
• La consolazione (andante)

Antonio Vivaldi

Concerto voor viool La Caccia opus 8 nr 10 in Bes, RV362
(uit het manuscript van Turijn) 10'
• Allegro assai
• Adagio
• Allegro

pauze

Antonio Vivaldi

Concerto voor strijkers in g, RV157 5'
• Allegro
• Largo
• Allegro

Pietro Nardini

Concerto voor viool in A, opus 1 nr 1 15'
• Allegro
• Adagio
• Allegro assai

Pietro Antonio Locatelli

Concerto Grosso opus 1 nr 5 in D 9'
• Largo
• Allegro
• Largo allegro

begin concert 20.00 uur
pauze omstreeks 20.35 uur
einde omstreeks 21.30 uur

inleiding: Tino Haenen in gesprek met Fabio Biondi . 19.15 uur . Foyer
tekst & coördinatie programmaboekje deSingel
druk programmaboekje Tegendruk

gelieve uw GSM uit te schakelen!

De instrumentale muziek in Italië in de zeventiende en achttiende eeuw

De instrumentale muziek (afgezien van de volks- en straatmuziek die al eeuwenlang het leven in Italië moeten hebben begeleid) was in de loop van de zestiende eeuw tot ontplooiing gekomen via de luit, daarna via toetsinstrumenten. De eerste werken voor orgel, evenals die voor luit niet genoteerd in notenschrift maar in tabulaturen, waren sterk beïnvloed door de vocale meerstemmigheid van die tijd. De *ricercari* van Spinaccino leveren daarvan een bewijs, maar ook de latere *ricercari* van Girolamo Cavazzoni (*Intavolatura*, 1542). Andrea en Giovanni Gabrieli beoefenden aan het begin van de ontwikkelingstijd van een oorspronkelijke instrumentale stijl in Venetië deze componeerwijze. *Fantasia*, *canzona* en *sonate* deden hun intrede, de laatste vorm met een toekomst van eeuwen, zij het in sterk veranderde betekenissen. Zoals de vocale monodie zich had gepresenteerd om vervolgens op te gaan in de opera, zo kwam kort na 1600 de *sonate* als proeve van instrumentale monodie de geschiedenis van de instrumentale muziek in Italië inleiden. Het orgel bleef, afgezien van zijn begeleidende functie, een eigen historie maken, die via *intonazione* en *toccata* naar Italië's vroege hoogte- en eindpunt van de orgelgeschiedenis zou leiden: *Frescobaldi*. Na Giovanni Gabrieli's eerste instrumentale monodische werken kwam in 1613 Salomone Rossi met de eerste *triosonate*, voor twee violen met *basso continuo*. Biagio Marini publiceerde in 1617 de *Affetti Musicali*, waarin de eerste *sonate* voor één viool met *basso continuo* voorkomt, en daarmee was een van Italië's belangrijkste bijdragen aan de muziekgeschiedenis van de zeventiende eeuw geleverd. De viool zou voor eeuwen bepalend zijn in de internationale ontwikkeling van de instrumentale muziek. De *sonate da chiesa* (ook in de kerk als tussenspel gebruikt) en de *sonate da camera* (vanaf 1637) versmolten in de loop van honderd jaar. Daar-

uit kwam na de vijfdelige vioolsonate (Legrenzi) en het vioolconcert (Torelli; eerste specimen 1698), waarin al de vierdelige vorm is bereikt, het concerto grosso voort (Geminiani; Albinoni; Veracini). Een wisselwerking tussen deze sterk op de viool gerichte compositiewijzen en de vioolbouw, die hiermee gelijke tred wilde houden, leverde behalve een gigantisch oeuvre van werken in bovengenoemde compositievormen ook een bloeiende industrie van strijkinstrumenten op, waarbij de stad Cremona en de vioolbouwerfamilies Amati, Guarneri en Stradivari grote bekendheid verwierven. Soloconcert, solosonate en kamermuziekcombinaties werden in de achttiende eeuw geleidelijk ook geschreven voor andere instrumenten. Sammartini, Nardini en later in de eeuw Luigi Boccherini, schepper van het strijkkwintet, zetten deze traditie in Italië voort.

De symfonie

De term symfonie is afkomstig van het Latijn symphonia en van het Grieks sumphonia, wat zoveel als samenstemming, overeenstemming, harmonie betekent. Als muziekterm heeft het woord verschillende betekenissen:

- a. in de klassieke oudheid was het de term voor samenklank, speciaal de intervallenkwart, kwint en octaaf;
- b. de samenklanken in de muziek van de sferen;
- c. in de middeleeuwen werden er muziekinstrumenten mee aangeduid als de draailier (symphonia aut organistrum), een trommel (een aan beide zijden met een vel bespannen hol hout) en in de zestiende eeuw een eenkorig clavichord;
- d. in 1597 paste Giovanni Gabrieli de naam toe op het samengaan van instrumenten en zangstemmen (sacrae symphoniae). Na 1600 ging de naam over op instrumentale voorspelen en ritornellen en ging men deze ook gebruiken voor zelfstandige instrumentale stuk-

ken, bijvoorbeeld de vier- en vijfstemmige Symphonie van Salomone Rossi in 1608.

De symfonie in de tegenwoordige betekenis (eigenlijk een sonate voor orkest) is ontstaan uit de instrumentale sinfonia. Omstreeks 1740 werd aan de drie delen (snel-langzaam-snel) het menuet toegevoegd, oorspronkelijk tussen het tweede en het derde deel. Het was Joseph Haydn die in zijn twaalf Londense symfonieën de grote eenheid wist te bereiken door de thematische dialectiek. De laatste drie symfonieën van Wolfgang Amadeus Mozart, geschreven vóór Haydns Londense, vormen compositorisch technisch en muzikaal een ideale eenheid, met als hoogtepunt de finale van de Jupiter-symfonie KV551. Terwijl Haydn aan het menuet al een sneller karakter had gegeven, waardoor het de Ländler naderde, verving Ludwig van Beethoven het door een snel scherzo (het derde deel van zijn eerste symfonie is getiteld Menuetto, maar is in wezen een scherzo). De belangrijke bijdrage van Beethoven tot de symfonie is de ontwikkeling en uitbreiding van de doorwerking, terwijl hij in de finale van de negende symfonie anticipeerde op het principe van de latere cyclische vorm en tevens het koor in de symfonie betrok.

Het Concerto grosso

Het Concerto grosso is een bij uitstek Italiaanse instrumentale muziekvorm, ontstaan tijdens de barok. Karakteristiek ervoor is het samenspel, zowel tegenspel als afwisselend spel, van een kleine groep soloinstrumenten (concertino) en het eigenlijke concerto grosso, een strijkenensemble (tutti of ripieno). Het genre ontstond eind zeventiende eeuw in Italië; de concerti grossi van de generatie van Corelli waren contrapuntisch en van een waardige expressie. Zij bestonden uit vier tot zes afwisselend langzame en snelle delen, de concertini meestal uit twee violen en basso continuo. De volgende

generatie (Albinoni, Geminiani, Locatelli en vooral Vivaldi) schreef in het algemeen monodisch en met meer brille; Vivaldi gaf zijn concerti grossi meestal één viool als concertino en gebruikte de later bijna tot norm verheven driedelige vorm allegro-andante-allegro (snel, gematigd, snel), met een inleidend adagio (langzaam). Omstreeks 1700 werd het concerto grosso in Duitsland geïntroduceerd, waar Bach in zijn op Vivaldi geïnspireerde maar soms meer delen tellende Brandenburgse Concerten het concertino verrijkte met blaasinstrumenten en het klavecimbel en Händel in zijn twaalf concerten opus 6 meer in de trant van Corelli componeerde. Na ongeveer 1760 leefde het concerto grosso nog enigszins voort in de symfonie concertante (Mozart), het tripelconcert (Beethoven) en dubbelconcert (Brahms), tot in de twintigste eeuw, met haar hernieuwde belangstelling voor de barok, componisten als Stravinsky, Hindemith, Bloch, Krenek en Blacher het genre weer gingen beoefenen.

Giovanni Battista Sammartini (1700-1775) genoot Europese faam in de achttiende eeuw als belangrijke vernieuwer van het symfonische genre en zou aanzienlijke invloed hebben op veel grote musici, onder wie Haydn en Mozart. Hij schreef circa tachtig symfonieën (waaronder de Symfonie in G hier uitgevoerd), verschillende instrumentele werken (onder meer vioolconcerten, concerti grossi, klavecimbelconcerten), geestelijke muziek en twee theaterstukken.

Pietro Antonio Locatelli (1695–1764) was een leerling van Corelli, en maakte als gevierd solist vele concertreizen. Hij vestigde zich in 1729 voorgoed in Amsterdam, waar hij talrijke leerlingen had (onder andere J.M. Leclair), in snaren handelde en als muziekcorrector en -uitgever werkzaam was. Locatelli ontwikkelde en perfectioneerde de techniek van het vioolspel in belangrijke mate. Dit komt met name tot uiting in de capricci uit zijn opus 3 (L'arte del violino), die blijk geven van een virtuositeit waarbij pas weer in de negentiende eeuw door Paganini zou worden aangeknoopt. In zijn Concerti grossi is het concertino uitgebreid van trio (2 violen, cello) tot kwartet door toevoeging van altviool.

Antonio Vivaldi 1678–1741 is de Venetiaanse componist bij uitstek. Hij was leerling van zijn vader (violist aan de San Marco) en van Giovanni Legrenzi. In 1703 werd hij tot priester gewijd. Van 1703 tot 1740 was Vivaldi achtereenvolgens als vioolleraar, dirigent en componist verbonden aan het Conservatorio dell'Ospedale della Pietà, een van de vier beroemde muziekscholen voor verweesde en behoeftige meisjes in Venetië. Onder zijn leiding ontwikkelde het instituut zich tot grote muzikale hoogte. Ondanks concertreizen en een dienstverband van enige jaren bij de prins van Hessen-Darmstadt in Mantua bleef hij in functie bij dit instituut, waarvoor hij vrijwel al zijn composities heeft geschreven.

Het grote belang van Vivaldi als componist ligt in de ontwikkeling van het vioolconcert, dat bij hem in steeds sterkere mate de allure

van een echt soloconcert kreeg. Door het invoeren van talrijke nieuwe speelfiguren en de uitbreiding van het aantal posities heeft hij bovendien een bijdrage geleverd tot verbetering van de viooltechniek. Behalve een zeer groot aantal concerten en sonates voor één of meer violen componeerde hij concerten voor cello en voor blaasinstrumenten, vijfenveertig concerti grossi (aan het concerto grosso gaf hij voorgoed de driedelige vorm) en andere instrumentale werken, bovendien kerkmuziek en ca. veertig opera's. Het werk van Vivaldi, die door tijdgenoten meer werd geprezen als violist dan als componist, werd na zijn dood vrijwel geheel vergeten. Dankzij het Bach-onderzoek raakte het weer in de belangstelling; van zijn door Bach bewerkte composities werden de originelen teruggevonden en gaandeweg begon men ook zijn belang voor de ontwikkeling van het soloconcert te erkennen. Zeer belangrijk voor het Vivaldi-onderzoek was de herontdekking in 1927 van meer dan driehonderd concerten, negen opera's en enkele bundels kerkmuziek. Van zijn concerti grossi verdienen vooral de reeksen *L'estro armonico*, *La Cetra* en *Il cimento dell'armonia e dell'invenzione* vermelding. Van de laatstgenoemde reeks zijn vooral de eerste vier concerten, die in 1725 in Amsterdam verschenen onder de titel *Le quattro stagioni* (De vier jaargetijden), zeer bekend geworden. Hij componeerde voorts het dramatisch oratorium *Judith triumphans devicta Holofernis barbarie* (1716) en een *Stabat Mater*. De tot nu toe volledigste oevrecatalogi zijn die van Pincherle (1948) en Ryom (1974).

Pietro Nardini (1722–1793) leerling van Tartini (1734–1740), werkte van 1762 tot 1765 als hofviolist te Stuttgart, vestigde zich in 1767 in Livorno en werd in 1769 hofmuziekdirecteur te Flo-

rence. Nardini was een befaamd violist, die ook buitenlanders onder zijn leerlingen telde en wiens spel onder andere door Wolfgang Amadeus Mozart, die hem in Augsburg en Florence hoorde, geprezen werd. Zijn vele composities voor viool worden nog regelmatig uitgevoerd.

Fabio Biondi en Europa Galante

Fabio Biondi werd in Palermo geboren en volgde vioollessen bij Salvatore Cicero en later bij Mauro Lo Guercio in Rome. Reeds op twaalfjarige leeftijd concerteerde hij als solist bij het Symfonieorkest van de RAI, en op zijn zestiende speelde hij zijn eerste recital in de Wiener Musikverein, waar hij Bach interpreteerde op een barokviool. Hij werkte samen met verscheidene ensembles zoals Capella Real, Musica Antica Wien, Il Seminario Musicale, La Chapelle Royale en Les Musiciens du Louvre. In 1989 richt hij Europa Galante op, een ensemble met wisselende bezettingen voor programma's die gewoonlijk twee tot twaalf instrumentalisten vereisen, maar indien nodig uitgebreid kan worden. Met deze formatie verwierf Biondi grote bekendheid. De revolutionaire duidingen en vrije en passionele interpretaties van Europa Galante staan heden voor de heropleving van de Italiaanse barokmuziek, zowel op instrumentaal vlak als voor de opera en oratorium. De uitgebreide discografie van Europa Galante genoot grote erkenning van de Europese kritiek en werd meermaals bekroond. Als solist reikt het repertoire van Fabio Biondi van de zeventiende eeuw tot onze tijd, met een zwaartepunt op de periode van Bach tot Schubert, met daarin inbegrepen weinig bekende Italiaanse componisten van de achttiende eeuw, zoals Veracini, Locatelli en Tartini. Biondi staat vandaag voor de zoektocht naar een ondogmatische muziekstijl en het herontdekken van vergeten componisten en hun oorspronkelijk muziektaal. Fabio Biondi staat als solist én met het ensemble Europa Galante onder exclusief contract bij Virgin Classics.